

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP U POVODU 50. OBLJETNICE OSNUTKA DRŽAVNOG ARHIVA U PAZINU I 220. OBLJETNICE UKINUĆA PIĆANSKE BISKUPIJE

Pićan – Gračišće – Pazin, 23. – 24. listopada 2008.

Međunarodni znanstveni skup u povodu 50. obljetnice osnutka Državnog arhiva u Pazinu i 220. obljetnice ukinuća Pićanske biskupije održan je 23. i 24. listopada 2008. godine u Pićnu, Gračišću i Pazinu pod pokroviteljstvom ministra kulture mr. sc. Bože Biškupića i župana Istarske županije Ivana Jakovčića, a u organizaciji Državnog arhiva u Pazinu sa suorganizatorima Biskupijom porečkom i pulskom, Hrvatskim institutom za povijest, Sveučilištem Jurja Dobrile u Puli i Zavodom za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci. Programski odbor činili su prof. dr. sc. Robert Matijašić, predsjednik, Patricija Žužić, tajnica, te prof. dr. sc. Vitomir Belaj, dr. sc. Stjepan Ćosić, prof. dr. sc. Nina Kudiš-Burić, prof. dr. sc. Marli Gonan Božac, dr. sc. Marino Manin, prof. dr. sc. Darja Mihelič, mr. sc. Elvis Orbanić, mr. sc. Alojz Štoković i mr. sc. Lino Zohil. Program je bio dvodnevni. U četvrtak, 23. listopada 2008. godine izlaganja su održana u župnoj dvorani u Pićnu, a u petak, 24. listopada u Gračišću u prijedopodnevnom te u svečanoj dvorani Državnog arhiva u Pazinu u poslijepodnevnom satima.

Izlaganja su bila grupirana tematski, tako da su u Pićnu predstavljeni radovi tematski vezani uz Pićansku biskupiju i općenito uz Pićan. U Gračišću su izlagane arheološke teme i teme iz povijesti umjetnosti, a u Pazinu prvenstveno teme iz arhivistike, a uz njih obrađena je još i raznolika druga tematika.

Ne ubrojivši ova dva rada, u Pićnu je predstavljeno sveukupno sedamnaest radova. Prvo je izlaganje bilo *Pravni status i jurisdikcija Pićna od antike do srednjeg vijeka* Ivana Milotića. Rad se bavi počecima Pićanske biskupije i korijenima njezine jurisdikcije, koje autor nalazi u prvotnim rimskim organizacijskim oblicima, te njezinom adaptacijom na novonastale povijesne prilike nakon dolaska Slavena na područje njezine jurisdikcije.

Rad autorice dr. sc. Jadranke Neralić *Diplomatički izvori za povijest Pićanske biskupije u Tajnom Vatikanском arhivu* donosi nam pregled arhivskog gradiva koje se o

Pićanskoj biskupiji može naći u najvažnijim serijama registra papinskih bula (vaticanskima, avignonskima i lateranskima), i to za razdoblje razvijenoga srednjeg vijeka, što se prikladno nadovezuje na prethodno pitanje jurisdikcije u kasnoj antici i ranom novom vijeku.

Mons. dr. sc. Juraj Batelja predstavio je rad na temu *Tragova augustinske duhovnosti u Pićanskoj biskupiji*. Obradio je povijest djelovanja redovničke obitelji pustinjaka sv. Augustina na području Pićna, a s obzirom na činjenicu da je čak šest pićanskih biskupa pripadalo tome redu. Činjenica da je djelovanje reda u Pićnu prekinuto iste godine kada je ukinuta i Biskupija također naglašava važnost reda sv. Augustina za Pićansku biskupiju, kao i njihovu međusobnu povezanost.

Mr. sc. Alojz Štoković pozabavio se nešto drugačijom temom. U radu *Posjedovni odnosi u Pićanskoj crkvi koncem XVI. stoljeća* naglasak je na posjedima i poreznim pravima Pićanske biskupije i na osjetljivoj socijalnoj situaciji u Pićanštini krajem XVI. stoljeća. Autor ističe da je 1580. godine objavljen kratki izvadak urbarijalnih obveznika pićanskog kaptola, te time upozorava na činjenicu da nečije sastavljanje, odnosno pismeno dokazivanje prava koja mu po zakonu ionako pripadaju pokazuje pojačanu brigu za vlastitu imovinu u tom razdoblju, a uslijed socijalnih nemira na prostoru Pazinske knežije.

Sličnu tematiku, ali za drugo razdoblje, odabrala je mr. sc. Danijela Juričić Čargo za svoj rad *Gospodarsko stanje na posjedima pićanskog biskupa sredinom 18. stoljeća (prema podacima Terezijanskog katastra za Kranjsku)*. Ovdje se Pićanska biskupija ne promatra samo kroz prizmu moralnog autoriteta, već i kao značajni zemljoposjednik. Uvidom u Terezijanski katastar za Kranjsku autorica dobiva sliku cjelokupne agrarne strukture mikrokozmosa središnje Istre, u kojemu, unatoč reformama Marije Tereze, gospodarstvo stoljećima ne napreduje, a jednako se tako ne mijenjaju ni agrarni odnosi.

Pitanjem posjeda bavi se i mr. sc. Elvis Orbanić u radu *Inventar pokretnih i nepokretnih dobara presvijetlog i prečasnog gospodina, gospodina Antonija Zare biskupa pićanskoga*. Jasno je, međutim, da ovdje nije riječ o posjedima biskupije, već pojedinca, jednog od njezinih biskupa. Uz prikaz njegova života i djelovanja, posebna je pozornost usmjerena na dokument citiran u samom naslovu, a koji svjedoči o posjedima jednog imućnika s početka 17. stoljeća u habsburškoj Istri.

Pitanje pićanskih bratovština još je jedno u nizu onih koja se pokušalo dotaknuti. Tako je Denis Visintin predstavio rad *Ekonomsko-imovinsko stanje istarskih bratovština. Pićanske bratovštine i njihova imovina između XVIII. i XIX. stoljeća*. Ovdje je obrađen status i situacija u bratovštinama na području čitavog istarskog poluotoka, s posebnim osvrtom na upravljanje imovinom pićanskih bratovština i na njihovo imovinsko stanje.

U prilog tezi o lošem socijalnom stanju u Pićnu i okolici u ranom novom vijeku ide i rad prof. dr. sc. Miroslava Bertoše *Buna seljaka u Pićnu godine 1563. u svjetlu mletačkih vrela – jedna dramatična epizoda iz povijesti Pazinske knežije*. Pićanska buna svjedoči o teškim gospodarskim prilikama u Knežiji tijekom i nakon Tridesetogodišnjega rata, kada je Carstvo zapalo u goleme financijske gubitke te je davalo u zakup upravljanje raznim područjima, pa tako i Knežijom. To je, naravno, rezultiralo većim poreznim opterećenjem za stanovništvo, što je za posljedicu imalo brojne manje nemire, ali i spomenutu Pićansku bunu 1563.

Mr. sc. Jakov Jelinčić govorio je o radu *Knjiga ređenja u Pićanskoj biskupiji*. Budući da je gradivo nastalo djelovanjem Pićanske biskupije izgubljeno u požaru, Knjiga ređenja te biskupije za razdoblje od 1632. do 1783. godine predstavlja bitan povijesni izvor. Sadrži popise ređenika iz vremena deset pićanskih biskupa, a uz ime kandidata navodi se i mjesto njegova porijekla, što nam dokazuje da nisu ređeni samo kandidati iz matične biskupije, već i iz drugih, pa tako npr. iz Pulske, Porečke, Senjske i drugih biskupija.

Na istraživanju matičnih knjiga temelji se i rad dr. sc. Zorana Ladića i Gorana Budeča *Demografska i obiteljska povijest Pićna u drugoj polovini XVII. i prvooj polovini XVIII. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih (rođenih)*. U radu se na bazi matičnih knjiga čuvanih u Državnom arhivu u Pazinu analizira godišnja i mjesečna distribucija krštene, odnosno rođene djece, s obzirom na sezonske varijacije, spolnu strukturu, udio blizanaca, odnos djece iz zakonitih brakova i one iz crkveno neozakonjenih veza, izbor dječjih imena itd. Na kraju su uspoređeni rezultati s nekim drugim istarskim i hrvatskim mjestima u promatranom razdoblju.

Jednako se tako na pomnom proučavanju matičnih knjiga (u ovom slučaju pulskih) zasniva i rad prof. dr. sc. Slavena Bertoše *Pićansko-puljske migracijske dodirne točke u novom vijeku*. Preko podataka dobivenih iz spomenutih matičnih knjiga autor utvrđuje vrlo živu interakciju između Pićna i Pule. Štoviše, tu tvrdnju potkrepljuje i činjenicom da su od svih doseljenika s područja austrijske Istre u pulskim matičnim knjigama najčešće zabilježeni upravo doseljenici iz Pićna.

Nešto drugačiju temu izabrao je Rino Cigui, *Il colera nella storia istriana del XIX secolo e l'epidemia del 1855 a Pedena* (Kolera u istarskoj povijesti XIX. stoljeća i epidemija 1855. u Pićnu). Autor opisuje teške zdravstvene prilike u Istri uslijed niza epidemija kolere koje su je pogodile od tridesetih do pedesetih godina XIX. stoljeća. Poseban osvrt daje na pošast iz 1855. koja je u manjoj ili većoj mjeri poharala čitavu Istru, dok je u pićanskoj župi tijekom 98 dana zaraze odnijela 42 života.

Modernu povijest pićanske crkve proučio je dr. sc. Stipan Trogrlić za temu *Represivne mjere komunističkog režima protiv Katoličke crkve na Pićanštini (1945. – 1952.)*, rad

u kojem analizira poziciju Crkve u Istri nakon sjedinjenja s maticom zemljom, kao i represivne mjere nove vlasti protiv Crkve.

Mali odmak od strogo pićanskih tema napravili su dr. sc. Maria Bidovec radom *Između objektivnog opisa i fascinacije pričanja: austrijska Istra u očima I. V. Valvasora (1641. – 1693.)* i Dražen Vlahov radom *Istarski razvod kao izvor za srednjovjekovnu gospodarsku povijest Istre*.

Dr. sc. Maria Bidovec predstavila je odnos toga velikog kranjskog polihistora prema Istri, pokrajini koju je, prema njoj, najmanje poznao od svih koje je opisivao. Rad je sastavljen od dviju cjelina, prve, u kojoj se donosi sistematski opis Istre kako je vidi Valvasor, i druge, u kojemu autorica nastoji izravno ili između redaka procijeniti ono što je Valvasor najviše cijenio, ali i kritizirao u životu tadašnje Istre.

Dražen Vlahov pokušao nam je predstaviti jedan od najčešće spominjanih izvora za istarsku povijest, Istarski razvod, ali na nešto drugačiji način od uobičajenog. Autor je uvjeren, iako je razvod do sada pretežno izučavan u smislu svoje autentičnosti, da se u biti radi o prvorazrednom izvoru za proučavanje gospodarske povijesti srednjovjekovne Istre.

Izlaganja prvog dana zaključio je Davor Šišović svojim radom *Iz tradicijskog života Pićanštine*, nastalim na osnovi autorovih terenskih istraživanja u nekoliko sela Općine Pićan. Poseban je osvrt dan na sačuvanu tradiciju i na međuodnos prošlosti i sadašnjosti, odnosno na način na koji je tradicija ostala zapamćena među današnjim stanovnicima toga kraja.

Drugog dana znanstvenog skupa izlaganja su održana u Gračišću i Pazinu. U Gračišću je predstavljeno osam, a u Pazinu dvanaest radova.

Počelo je izlaganjem dr. sc. Klare Buršić-Matijašić na temu *Rana povijest na prostoru Pićanske biskupije*, gdje je autorica iznosila prve dokaze o naseljavanju na prostoru Pićna, negdje iz drugog tisućljeća pr. Kr. Zbog nedovoljne istraženosti, nemoguće je utvrditi raniju prisutnost ljudi na tom prostoru. Slijedeći tijek cjelokupne istarske prapovijesti, prostor Pićanske biskupije prelazi pod rimsku vlast, kada se način života radikalno mijenja.

Dr. sc. Vladimir Sokol u radu *Propast kasnoantičkih naselja i nekropola u Istri u ranom srednjem vijeku* analizira arheološke nalaze i na temelju njih postavlja hipoteze o mogućim razlozima smanjenja ili prestanka postojanja brojnih naselja u Istri negdje na prijelazu iz VIII. u IX. stoljeće.

Istarski slikar Albert iz Konstanza dr. sc. Ivana Matejčića rad je o slikaru freski iz druge polovine XV. st. Majstor potječe iz Konstanza na Bodenskom jezeru smještenog na njemačko-švicarskoj granici. Nije sasvim jasno gdje je izučio zanat, no svakako je to bilo u rodnom kraju. Drugo ne sasvim jasno pitanje jest koje mu sve istarske freske

mogu biti pripisane. Prema autorovu mišljenju, riječ je o zavidnom broju, koji bi ga učinio najplodnijim našim srednjovjekovnim freskistom. U skladu s prigodom, autor je posebno obradio ostatke Albertovih zidnih slika u crkvi sv. Mihovila u Pićnu.

Jedno bivše sakralno zdanje obradio je dr. sc. Marijan Bradanović u radu *Pavlini samostan na Čepičkom jezeru*. Riječ je o danas gotovo sasvim nepostojećem samostanu (i jezeru!). Autor ga analizira na bazi analize terenskih ostataka, sačuvanih stambenih prostorija s klaustrom i porušene crkve, čiji oblik otkriva prvi put objavljena konzervatorska dokumentacija. Također, analizirani su i sačuvani primjerci kipova koji su pripadali crkvi, a premješteni su prilikom njezina rušenja. Razmatraju se i odjeci čepičkih graditeljskih oblika i kipova u okružju.

Ikonografsko osmišljavanje crkvenih prostora u pićanskoj biskupiji rad je Marije Mirković u kojemu ona na temelju ikonografske analize crkvenog likovnog inventara nastoji rekonstruirati ideološke poruke koje su bile namijenjene vjernicima, te utvrđuje lokalno štovanje svetaca, ali i stilske utjecaje, pa čak i političke prilike u nekim razdobljima istarske povijesti.

Damir Tulić proučio je pićansku katedralu i izradio rad *Skulptura, altaristika i liturgijska srebrnina u pićanskoj katedrali*. Autor smješta sve oltare pićanske katedrale u XVIII. st. i ističe glavni oltar kao najkvalitetniji i najbolje dekoriran. Smatra da su svi oltari djela furlanskih altarista prisutnih u Istri tijekom XVIII. st. Što se tiče srebrnine, ona je relativno skromna, a riječ je o sedam visećih svijećnjaka, četiri kaleža, svih venecijanske provenijencije, te još i pozlaćenom monstranci s biskupskim grbom i kipićima pićanskih zaštitnika, svetih Nicefora, koja je izvanredne kvalitete i zauzima glavno mjesto među očuvanom srebrninom nekadašnje pićanske biskupije.

Autorica dr. sc. Brigitta Mader u radu *"Galignana bei Pisino (Istrien)" 1910.-1913.: pet restauratorskih zahvata Centralne komisije za zaštitu spomenika u Gračišću* predstavlja nam ovu austro-ugarsku instituciju za očuvanje povijesne baštine i njezinu aktivnost na području istarskog poluotoka. Na temelju do sada neobjavljenog arhivskog gradiva prvi su put predstavljeni radovi Centralne komisije na čak četiri projekta obnove u Gračišću.

Rad još jednog istarskog slikara predstavila nam je prof. dr. sc. Nina Kudiš Burić. Riječ je o radu naslovljenom *Labinski slikar Antonio Moreschi*. Opisuje se život tog slikara, koji je došao u Labin iz Venecije početkom XVII. stoljeća. Njegov sačuvani opus sastoji se od sedamnaest slika, koje ga isprva predstavljaju kao ne previše talentiranog majstora što se razvijao u sjeni slavnijih slikara upijajući rješenja i stil velikih imena. Čini se da je održavao žive veze s Venecijom jer njegova zrela djela iskazuju značajnu stilsku i kvalitativnu evoluciju.

Nakon tog izlaganja program se preselio u svečanu dvoranu Državnog arhiva u Pazinu, gdje je akademik Petar Strčić otvorio nastavak svojim izlaganjem *Povijest*

arhiva i arhivske službe u Istri – Prilog za sintezu, kojim je sažeo povijest arhivske službe u Istri, uspjehe i nedaće u sakupljanju i čuvanju arhivskog gradiva na području Istre. Navedene su sve institucije koje su kroz povijest bile nadležne za gradivo koje je nastajalo u Istri, problemi s odnošenjem gradiva i favoriziranjem manjinskih, stranih jezika pri čuvanju gradiva, te još i časopisi koji se od kraja XIX. stoljeća bave arhivima i arhivistikom u Istri.

Na to izlaganje nadovezao se mr. sc. Elvis Orbanić, ravnatelj Državnog arhiva u Pazinu, i suzio temu na pazinski arhiv svojim izlaganjem *Povijest Državnog arhiva u Pazinu s posebnim osvrtom na razdoblje od 1980. do 2008. godine*, gdje je predstavio povijest, ali i ustroj, odnosno način funkcioniranja Državnog arhiva u Pazinu, s posebnim naglaskom na najnovije razdoblje u postojanju te institucije.

O. dr. sc. Stanko Josip Škunca predstavio je svoj rad *Enigma biskupije Cisse* u kojem nam daje svoje zaključke na temu često spominjanih nedoumica oko ubikacije mjesta Cissa, pa tako i istoimene biskupije. Autor odbacuje mišljenja koja Cissu smještaju pod more nedaleko od Rovinja ili na Brijune. Suprotno tome, smatra da je treba tražiti na prostoru Liburnije, točnije na otoku Pagu, vjerojatno u Novalji, a svoju tezu potvrđuje na temelju antičkih izvora, ali i brojnim materijalnim ostacima sačuvanima u Novalji.

U radu *Teritorijalna pripadnost središnje Istre u doba hrvatskoga poganstva* prof. dr. sc. Vitimir Belaj razmotrio je pitanje organizacijske teritorijalne pripadnosti središnje Istre prije uspostavljanja hrvatske državne granice prema Svetom Rimskom Carstvu njemačke narodnosti, odnosno Franačkoj državi.

Prof. dr. sc. Darja Mihelić u radu *Prispevek k zemljiškoposestni strukturi srednjeveške Istre (s poudarkom na posesti Freisinške škofije)* – Prilog o zemljoposjedničkoj strukturi srednjovjekovne Istre (s naglaskom na posjede Freisinške biskupije) – objašnjava veze Freisinške biskupije i Istre ili, točnije, posjeda u Istri koje su ta biskupija ili pak s njom usko povezane plemićke obitelji dobili na korištenje, te citira izvore koji nam te veze potvrđuju.

Pitanje povezanosti istarskog teritorija s njemačkim zemljama, ali i s neposrednim susjedima, tema je i rada *Sulla coesione interna del territorio goriziano nei secoli XII e XIII* (O unutarnjoj povezanosti goričkog teritorija u XII. i XIII. stoljeću) prof. dr. sc. Reinhardta Härtela. Autor promatra formiranje teritorija pod upravom goričkih grofova na dijelovima današnje Koruške, Furlanije i Istre i postavlja pitanje u kolikoj je mjeri ta politička tvorevina bila išta više od puke personalne unije.

Na temu *Jakob van den Dürr i Pazinska knežija* izlagao je mr. sc. Robert Kurelić. Opisao je sudbinu prostora Pazinske knežije nakon što je iz vlasništva akvilejskog patrijarha prešla u privatno leno, najprije goričkih grofova, a zatim raznim nasljed-

nim ugovorima između habsburške i goričke kuće u vlast austrijskih vojvoda, koji su kasnije vlast vršili preko kapetana ili založnih vlasnika. Među ovima ističe se obitelj van den Dürr, a posebice njezina dva člana Ivan i Jakob, koji su knežijom upravljali od 1504. do 1525. godine.

O redovničkoj povijesti Istre pisao je o. Ljudevit Maračić u radu *Veze i razmjene istarskih i padovanskih franjevača konventualaca*. Piše o dvije franjevačke pokrajine, onoj iz Padove i istarsko-dalmatinskoj, te o njihovoj povezanosti i razmjeni znanja, iskustava, ali i redovnika. Povezanost je vrhunac dosegla nakon pada Venecije, kada su zbog malog broja redovnika i samostana te dvije provincije više od osamdeset godina bile ujedinjene u jednu.

Milan Radošević svojim je radom *Pulski dnevnik L'azione (Corriere istriano) o istarskim zdravstvenim ujetima u međuraću (1919.-1940.)* pojasnio sanitarnu situaciju u Istri u međuraću prema izvješćima u tom pulskom dnevniku. Obradio je djelatnost zdravstvenih ustanova te tuberkulozu i malariju kao najveće izazove istarskog zdravstva, edukacijske članke o prevenciji i liječenju raznih bolesti te propagandno-marketinške materijale vezane uz proizvode farmaceutske industrije.

Dr. sc. Marko Medved u izlaganju *Istrani na riječkoj biskupskoj katedri* predstavio je biskupe Riječke biskupije koji su porijeklom bili Istrani. Od sveukupno sedam biskupa (nadbiskupa) trojica su bila Istrani. Riječ je o Izidoru Šajnu, Antoniju Santinu i Josipu Pavlišiću.

Rad prof. dr. sc. Darka Dukovskog *Istra u prijelaznom razdoblju sjedinjenja s maticom Hrvatskom 1943.-1947.* odraz je zbivanja na poluotoku tijekom tih burnih godina. Autor obrađuje konkretne događaje, ali još i više nastoji proniknuti u onu psihološku komponentu svih tih događaja i dočarati čim više onih specifičnih, lokalnih razloga, motiva i uzroka za pojedine događaje.

Čast da zaokruži rad skupa pripala je dr. sc. Dubravki Mlinarić s izlaganjem *Ekohistorijski prostor Istre kao okvir razvoja endemičnih bolesti*. Autorica je proučila interakciju čovjeka i njegova okoliša i utjecaj te interakcije na razvoj endemičnih bolesti, te je kao poseban primjer takve interakcije navela brijunski slučaj s velikim, nikad dovršenim, privatnim projektom Paula Kupelwiesera, koji bi bio omogućio stvaranje trajno izmijenjenog i gospodarski samoodrživog okoliša, a ujedno bi gotovo iskorijenio bolesti poticane močvarnim okolišem.

Na kraju potrebno je napomenuti da je, nažalost, skup zbog nenadanih obaveza izlagača ostao uskraćen za izlaganje Giuseppea Cuscita, koji je trebao izložiti rad *L'episcopato di Pedena* (Pićanska biskupija), kao i za izlaganje prof. dr. sc. Franje Emanuela Hoška naslovljeno *Pićanski biskup Pavao Budimir*, a svoj rad *Ukinuće i preustroj biskupija u Istri i Dalmaciji (1828.): povijesni okvir* nije izlagao ni prof. dr. sc.

Mijo Korade, jednako kao ni dr. sc. Branko Marušić svoju temu *Hrvati na Goriškem bogoslovju* (Hrvati na goričkom bogoslovnom sjemeništu) te prof. dr. sc. Vesna Girardi Jurkić *Stupanj arheološke istraženosti Pićna i Pićanštine – poticaj za daljnja otkrića*.

Cilj je Državnog arhiva u Pazinu da njihovi, jednako kao i svi izloženi, radovi čim prije budu objavljeni u Zborniku radova s međunarodnog znanstvenog skupa u povodu 50. obljetnice osnutka Državnog arhiva u Pazinu i 220. obljetnice ukinuća Pićanske biskupije.

Gordan Grzunov